

Carl Wernicke i jego wkład w rozwój neurologii

Dariusz Lewera

Polskie Towarzystwo Historii Nauk Medycznych, Oddział we Wrocławiu

STRESZCZENIE

Celem niniejszej publikacji jest przybliżenie dorobku naukowego Carla Wernickego (1848–1905), jednego z najwybitniejszych neurologów XIX wieku. Wernicke urodził się w Tarnowskich Górach, jednak większość swojego dorosłego życia spędził we Wrocławiu, gdzie studiował na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma, a potem — po kilku latach pracy w berlińskim szpitalu *Charité* — piastował stanowisko prymariusza we wrocławskim Szpitalu Wszystkich Świętych i dyrektora Kliniki Psychiatrycznej i Chorób Nerwowych.

Jako lekarz i naukowiec wniósł znaczący wkład w rozwój ówczesnej neurologii i psychiatrii. Jego doskonała znajomość anatomii mózgu pozwalała na formułowanie śmiałych tez, znacznie wyprzedzających twierdzenia współczesnych mu badaczy. Jego nazwisko wiąże się z wieloma nazwami eponimicznymi; najbardziej znane z nich to „afazja sensoryczna Wernickego” i „ośrodek mowy Wernickego”. Pozostawił po sobie bogaty dorobek naukowy w postaci licznych publikacji o pionierskim charakterze. To właśnie jemu przypisuje się stworzenie tak zwanej wrocławskiej szkoły neuropsychiatrii, której inicjatorem był jego nauczyciel Heinrich Neumann.

Polski Przegląd Neurologiczny 2019; 15 (3), 164–169

Słowa kluczowe: Carl Wernicke, historia neurologii, historia psychiatrii, historia badań mózgu

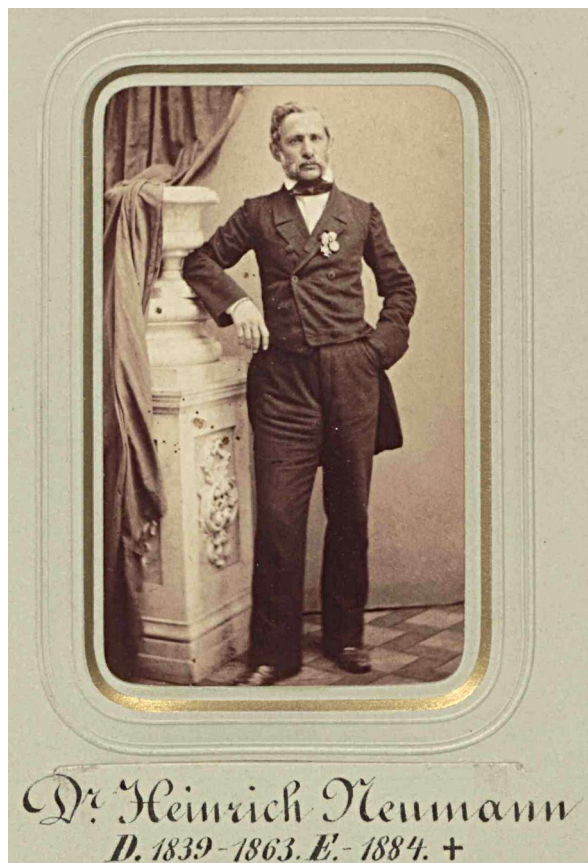
W niniejszym artykule podjęto próbę naszkicowania portretu naukowego niemieckiego psychiatry, neurologa i patologa Carla Wernickego (1848–1905), którego badania znacząco wpłynęły na rozwój ówczesnej medycyny, a niektóre z nich przywoływane są i dzisiaj. Dotychczasowe opracowania, niemieckie i polskie, mają *stricte* biograficzny charakter i ukazują kolejne etapy życia śląskiego lekarza i naukowca, który już w latach młodości kontestował wartości mieszczańskie, przez stulecia scalające konserwatywne społeczeństwo Prus. Jego krytyczny stosunek do wszelkich form zniewalania jednostki nadał mu status rebelianta odrzucającego postawy charakterystyczne dla przedstawicieli pruskich elit, przede wszystkim konformizm i oportunizm. Swoją walkę o rozdzielenie sfery życia prywatnego od życia zawodowego toczył w osamotnieniu, nie znajdując sprzymierzeńców wśród siebie współczesnych.

Jako lekarz zyskał jednak sławę i uznanie o zasięgu międzynarodowym, bowiem Wernicke jest jednym z kilku znaczących badaczy, którzy — począwszy od połowy XIX wieku — kształtowali podwaliny późniejszej wrocławskiej szkoły neurologii. Jej zaczątków jako dyscypliny akademickiej należy szukać w rozwoju psychiatrii, z której neurologia się wyodrębniła, i w dorobku naukowym jej najwybitniejszych przedstawicieli. Za jednego ze współtwórców śląskiej szkoły neuropsychiatrycznej jest uważany Heinrich Neumann (1814–1884) (ryc. 1). „Był pierwszym dyrektorem Uniwersyteckiej Kliniki Psychiatrycznej we Wrocławiu w latach 1874–1884 i twórcą koncepcji ‘jednej psychozy’ (*Einheitspsychose*). Wypowiadał się za oddzieleniem psychiatrii od medycyny wewnętrznej. (...) Był bardzo aktywny jako organizator nowoczesnych zakładów dla umysłowo chorych na Śląsku” [1]. Swoje refleksje na temat konieczności zreformowania

ADRES DO KORESPONDENCJI:

dr n. med. Dariusz Lewera, Zakład Humanistycznych Nauk Lekarskich, Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu, ul. Jana Mikulicza-Radeckiego 7, 50–368 Wrocław,
e-mail: dariusz.lewera@egora.pl

Copyright © 2019 Via Medica | ISSN 1734–5251 | DOI: 10.5603/PPN.2019.0029

Rycina 1. Heinrich Neumann

lecznictwa psychiatrycznego w prowincji śląskiej opublikował w rozprawie *Gedanken über die Zukunft der schlesischen Irrenanstalten* („Rozważania na temat przyszłości zakładów dla obłąkanych na Śląsku”, Wohlau 1848), w której zawarł również swoją wizję rozwoju nowoczesnej psychiatrii. Początki tej specjalności medycznej nie były łatwe ze względu na brak zainteresowania jej upowszechnianiem ze strony władz akademickich. Pierwsze wykłady i ćwiczenia odbywały się w ramach zajęć z chorób wewnętrznych, i należy je uznać za swego rodzaju samowolę naukową Neumanna, który dostrzegał potrzebę zaznajomienia studentów medycyny z podstawami psychiatrii. Objęcie przez niego kierownictwa Oddziału Psychiatrycznego w Szpitalu Wszystkich Świętych (*Allerheiligen-krankenhaus*) było wydarzeniem przełomowym w procesie usamodzielniania się psychiatrii jako jednej z nauk medycznych. W 1874 roku doprowadził on do utworzenia kliniki psychiatrycznej

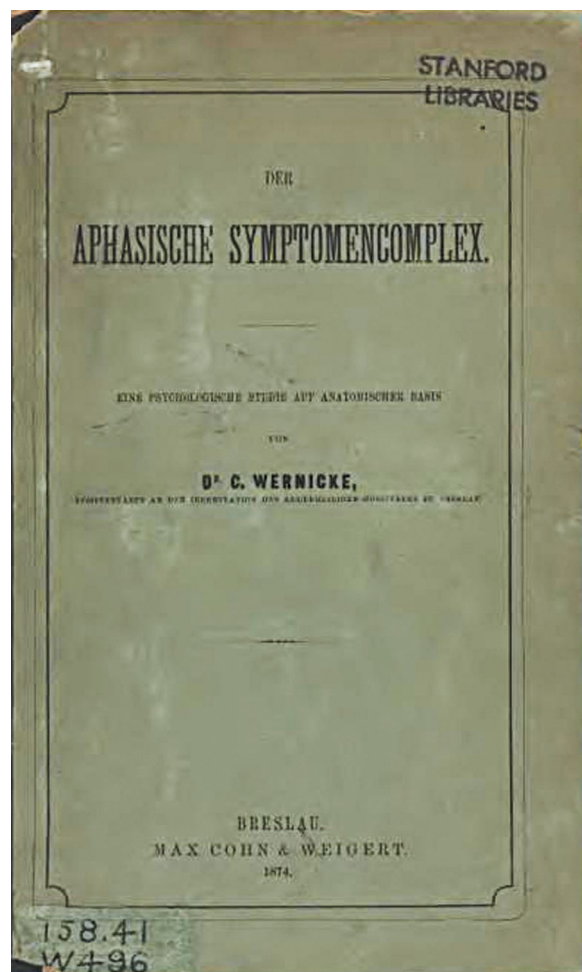

Rycina 2. Zabytkowy kościół ewangelicko-augsburski pod wezwaniem Zbawiciela w Tarnobrzegu

jako odrębnej placówki naukowo-dydaktycznej wrocławskiej *Alma Mater*. Coraz większe potrzeby w zakresie opieki psychiatrycznej sprawiły, że już kilka lat później podjęto decyzję o budowie nowej placówki. Neumann nie doczekał zakończenia budowy, zmarł w 1884 roku, a nową placówkę poprowadził później jego uczeń i następca Carl Wernicke. Badacze dziejów wrocławskiej medycyny podkreślają zazwyczaj pionierski wymiar wrocławskich badań psychiatrycznych w skali państwa pruskiego, Tomasz Kruszewski jest natomiast zdania, że „wrocławska szkoła psychiatrii Heinricha Neumanna i Carla Wernickego jest podstawą całej tej nauki na świecie” [2].

Carl Wernicke urodził się 15 maja 1848 roku w Tarnobrzegu (ryc. 2). Edukację szkolną rozpoczął w rodzinnym mieście, a kontynuował w Opolu i we Wrocławiu. Po maturze podjął studia medyczne na Uniwersytecie Fryderyka

Wilhelma we Wrocławiu. Po uzyskaniu dyplomu lekarza i promocji doktorskiej Wernicke na krótko związał się zawodowo z wrocławskim okulistą, profesorem Richardem Försterem (1825–1902). Sytuacja polityczna w Europie uniemożliwiła jednak niezakłóconą współpracę — jako absolwent wydziału medycznego Wernicke został wcielony do wojska. Wojna zakończyła się już po 10 miesiącach, więc młody lekarz mógł, zaraz po zdemobilizowaniu, zająć się pracą zawodową i naukową. Nie powrócił jednak do okulistyki; wybrał pracę na oddziale psychiatrycznym prowadzonym przez Neumanna. Szybko dał się poznać jako zdolny lekarz i ambitny naukowiec. W 1874 roku młody asystent w Szpitalu Wszystkich Świętych wydał pierwszą znaczącą rozprawę, *Der aphasische Symptomencomplex* („Zespół objawów afazji”, Breslau), która przyniosła mu światowy rozgłos (ryc. 3). W pracy tej Wernicke przedstawił swoje obserwacje i badania na temat lokalizacji ośrodka mowy, jego uszkodzeń i związanych z nim zaburzeń neurologicznych i psychiatrycznych. Młody i nieznanym wówczas nikomu lekarz zlokalizował i opisał ośrodek mowy znajdujący się na bocznej powierzchni lewego płata skroniowego. Dzięki badaniom Wernickego można jeszcze precyzyjniej podać jego umiejscowienie — w części tylnej górnego lewego zakrętu skroniowego. Opisana lokalizacja otrzymała eponimiczną nazwę odkrywcy i dziś określa się ją mianem obszaru Wernickego, natomiast zaburzenia mowy spowodowane jego uszkodzeniem, czyli afazję sensoryczną (czuciową), także upamiętniono nazwiskiem wrocławskiego lekarza (nazywając ją afazją Wernickego). Dzięki swoim badaniom „(...) stał się, podobnie jak Paul Broca, współtwórcą strukturalno-czynnościowych podstaw współczesnej afazjologii. Oryginalna koncepcja patomechanizmu afazji według Wernickego-Lichtheima przez wiele lat stanowiła niepodważalny kanon nauczania neurologii” [3]. W 1875 roku ukazała się drukiem jego dysertacja doktorska pt. *Erkrankung der inneren Kapsel: Ein Beitrag zur Diagnose der inneren Herderkrankungen* („Choroba torebki wewnętrznej — przyczynek do rozpoznania chorób ogniskowych”, Breslau). W swoich pismach naukowych Wernicke podkreś-

Rycina 3. Pierwsza strona okładki rozprawy *Der aphasische Symptomencomplex* Carla Wernickego

łał często, że znaczący wpływ na jego badania wywarły publikacje Eduarda Hitziga (1839–1907), starszego od niego o pokolenie neurologa i psychiatry.

Nie bez znaczenia dla przebiegu kariery zawodowej młodego lekarza był półroczny staż w klinice Theodora Meynerta (1833–1892) w Wiedniu. Meynert był już wtedy uznanym autorytetem w dziedzinie psychiatrii, anatomii i neuropatologii. Upamiętniono go zresztą w wielu nazwach eponimicznych (jądro podstawne Meynerta, pęczek Meynerta, spoidło Meynerta, skrzyżowanie Meynerta, choroba Meynerta i inne) [4]. Wnioskując na podstawie późniejszych badań Wernickego, staż i osoba wiedeńskiego profesora były dla młodego lekarza, stojącego u progu drogi naukowej i za-

wodowej, bardzo inspirujące. Analizując kierunki jego przyszłych eksploracji i opublikowanych na ich podstawie prac naukowych, można przyjąć, że kontynuował lub pogłębiał badania zapoczątkowane przez urodzonego w Saksonii profesora Uniwersytetu Wiedeńskiego. Na uwagę zasługuje również fakt, że stażystą w wiedeńskiej klinice Meynerta był znany później rosyjski neurolog i psychiatra Siergiej Korsakow (1854–1900). Nie wiadomo, czy staże Wernickego i Rosjanina odbywały się w tym samym czasie, niemniej zbliżone zainteresowania naukowe i badawcze doprowadziły do opisanie przez nich dwóch zespołów zachorowań, niejednokrotnie występujących łącznie, które przeszły do historii medycyny i praktyki medycznej jako encefalopatia Wernickego i alkoholowy zespół Korsakowa. Z czasem przyjęła się także wspólna eponimiczna nazwa — zespół Wernickego-Korsakowa.

Kolejnym etapem drogi zawodowej Wernickego była praca w klinice psychiatrii szpitala akademickiego *Charité* w Berlinie. Kliniką tą w czasie, kiedy przybył do niej Wernicke, kierował Carl Westphal (1833–1890). Pod jego kierunkiem, w 1876 roku, Wernicke uzyskał habilitację na podstawie rozprawy *Das Urwindungssystem des menschlichen Gehirns* („System zwojów pierwotnych ludzkiego mózgu” *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten* 1876: 298–326). Współpraca nie trwała jednak długo, ponieważ w 1878 roku młody uczyony, który został już mianowany ordynatorem, musiał — w następstwie skandalu obyczajowego — opuścić prestiżową placówkę.

Przez kolejnych siedem lat Wernicke bezskutecznie ubiegał się o miejsce pracy odpowiadające jego kwalifikacjom. Jak twierdzi Karl Kleist (1879–1960), jeden z najbardziej znanych uczniów Wernickego, na przeszkodzie stawało zwykle veto Rudolfa Virchowa (1821–1902), wspieranego przez konserwatywnych urzędników ministerialnych [5]. Postawę Virchowa Gerald Kreft z Instytutu Neurologicznego Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem i inni badacze życia Wernickego tłumaczyli osobistym urazem, jaki miał żywić wobec młodego uczonego: Wernicke miał podobno skrytykować kiedyś jego metodę sekcji mózgu. Pamiętliwy

Rycina 4. Carl Wernicke (ok. 1885 r.)

Virchow dostrzegł w aferze miłosnej Wernickego okazję do poskromienia nazbyt krytycznego, jego zdaniem, adepta nauk medycznych, kontestującego nie tylko dorobek uznanych sław niemieckiej i europejskiej medycyny, lecz także normy moralne [6].

Po odejściu z *Charité* Wernicke pozostał w Berlinie i prowadził prywatną praktykę neurologiczną. Mniej obowiązków sprawiło, że mógł więcej czasu poświęcić na przygotowanie trzytomowego podręcznika dla lekarzy i studentów medycyny dotyczącego chorób mózgu; kolejne tomy ukazywały się w latach 1881–1883 nakładem wydawnictwa Verlag Theodor Fisher Kassel. Powrót do berlińskiej kliniki nie nastąpił, dlatego po śmierci dyrektora wrocławskiej kliniki psychiatrycznej Heinricha Neumanna Wernicke przyjął w 1885 roku (ryc. 4) propozycję objęcia placówki założonej przez swojego dawnego mistrza. Poza piastowaniem stanowiska dyrektora kliniki Wernicke pełnił funkcję prymariusza w Szpitalu Wszystkich Świętych, był

także radcą i członkiem Kolegium Medycznego Prowincji Śląskiej. Jego przybycie do Wrocławia zbiegło się z rozpoczęciem budowy nowej siedziby kliniki psychiatrycznej. Przeniesiono ją do nowego obiektu w 1888 roku i tym samym stała się samodzielną placówką, na czym Wernickemu bardzo zależało.

Aktywność naukowa Wernickego owocowała powstawaniem kolejnych publikacji, w których ogłaszał wyniki swoich eksploracji. W 1893 roku ukazała się monografia zbiorowa pod jego redakcją zatytułowana *Gesammelte Aufsätze und kritische Referate zur Pathologie des Nervensystems* („Zbrane eseje i artykuły krytyczne dotyczące patologii układu nerwowego”). Kolejną ważną publikacją był tom *Grundriss der Psychiatrie in klinischen Vorlesungen* („Zarys psychiatrii w wykładach klinicznych”, Leipzig 1900). Uznanie w świecie medycyny zyskało trzytomowe dzieło *Anatomischer Atlas des Gehirns* („Atlas anatomii mózgu”, Breslau), które Wernicke przygotował wraz ze swoimi współpracownikami; był wśród nich między innymi Otfried Foerster (1873–1941) [7], podówczas asystent, późniejszy pionier niemieckiej i światowej neurochirurgii. Siemerling jest zdania, że edycja „Atlasu” przyczyniła się do upowszechnienia wiedzy o anatomii mózgu wśród szerokiej grupy odbiorców. „Atlas popularyzował wiedzę na temat technik badawczych, w jasny i precyzyjny sposób informował o stanie ówczesnej wiedzy na temat przebiegu włókien nerwowych w mózgu, a dzięki umiejętnemu wykorzystaniu rzeczywistego materiału klinicznego stanowił pomoc w lepszym diagnozowaniu schorzeń mózgu” [8]. Z jednym ze swoich bliskich współpracowników, Ludwigiem Mannem (1866–1936), opisał niedowład, który został upamiętniony ich nazwiskami — porażenie Wernickego-Manna.

Z początkiem nowego stulecia pojawiły się nieoczekiwane przeszkody, które postawiły pod znakiem zapytania rozwój naukowy Wernickego i członków jego zespołu. Narastający konflikt między urzędem miejskim i Kliniką spowodował, że w 1900 roku została wypowiedziana umowa na dzierżawę od miasta budynku szpitala dla psychicznie chorych. Konflikt ten dotyczył zapewne

problemu, o którym w odniesieniu do działalności poprzednika Wernickego, profesora Heinricha Neumanna, piszą Andrzej Kiejna i Małgorzata Wójtowicz: „Od tego czasu datuje się (...) początek wykładów klinicznych z psychiatrii z demonstrowaniem chorych, co z kolei spotkało się ze sprzeciwem władz miejskich. Wniosek Neumanna, by wolno było prezentować chorych podczas wykładów, był wielokrotnie oddalany przez Zarząd Miasta” [9]. Spowodowało to zawieszenie wykładów z psychiatrii na dwa lata, natomiast Klinika musiała czekać prawie siedem lat na nowy obiekt. Niesprzyjająca atmosfera, perspektywa wieloletniego oczekiwania na nową siedzibę, zastój w badaniach naukowych — to wszystko sprawiło, że Carl Wernicke przyjął propozycję objęcia Kliniki Psychiatrii i Chorób Nerwowych Uniwersytetu w Halle i w 1904 roku na zawsze opuścił Wrocław. Powołanie na Uniwersytet w Halle zawdzięczał zapewne znajomości z psychiatrą i neurologiem Theodorem Ziehenem (1862–1950), który przed odejściem z Halle do Berlina mógł polecić swojego wrocławskiego kolegę władzom uczelni. Ich współpraca naukowa zaowocowała utworzeniem w 1897 roku miesięcznika *Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie*, który w późniejszych latach redagował między innymi uczeń Wernickego, Karl Bonhoeffer (1868–1948).

Praca na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Marcina Lutera w Halle była ostatnim, najkrótszym etapem w życiu i działalności naukowej Carla Wernickego. Rok po objęciu tamtejszej katedry, podczas przejażdżki rowerowej, uległ wypadkowi. Liczne obrażenia, jakich doznał, okazały się śmiertelne. Zmarł dwa dni później, 15 czerwca 1905 roku. Przedwczesne odejście genialnego uczonego odnotowano w całym świecie medycznym. Kanadyjski uczonego, profesor anatomii Lewellys Franklin Barker (1867–1943), tak oto celnie scharakteryzował postać Wernickego jako nauczyciela akademickiego, naukowca i człowieka: „In the death of Carl Wernicke last spring the world lost one of its greatest students of the form and function of the human brain. (...) As a teacher, Wernicke attracted many students to work under him personally; He reached more through his published articles and

books. As a personality, He possessed originality, independence and fearlessness, and accordingly came into conflict, sometimes bitter, with the opinions of other individuals of his time. As an investigator he leaves behind him a record of discoveries which will preserve his name permanently in the histories of brain-anatomy, brain-pathology, clinical neurology and psychiatry" [10].

Opinia Barkera, który dostrzegł uniwersalny wymiar dorobku naukowego Carla Wernickego, jest aktualna i dziś. Genialny Górnolązak był bowiem nie tylko lekarzem psychiatrą, neurologiem, lecz również anatomem, patologiem i neuropatologiem. Był indywidualistą, który naukowo na pewno znacznie wyprzedzał swoje czasy i stanowił niedościgniony wzór dla przedstawicieli kilku dziedzin medycyny.

PIŚMIENNICTWO

1. Kiejna A, Górna R, Chładzińska-Kiejna S. Wroclawska szkoła neuro-psychiatrii Carla Wernickego. *Psychiatr Pol.* 1998; 32(2): 209–218.
2. Kruszewski T. Medyczne i administracyjne zadania służby zdrowia w prowincjonalnych zakładach leczenia psychiatrycznego na Śląsku w XIX i pierwszej połowie XX wieku. In: Bykowska T, Górak A, Smyk G. ed. *Dzieje biurokracji*. Vol. VI. ToNiK Libra, Lublin 2016: 333–348.
3. Opara J, Podemski R. Carl Wernicke (1848–1905) — klinicysta i badacz układu nerwowego. *Udar Mózgu.* 2008; 10(2): 104–106.
4. Perlińska L, Krzyżowski J. Medical eponyms. *Medyk*, Warszawa 2009.
5. Kleist K. Wernicke Carl (1848–1905). In: Kolle K. ed. *Große Nervenärzte*. Vol 2. Georg Thieme, Stuttgart 1959: 106–128.
6. Kreft G. ... in einer Frauenzimmerangelegenheit... Eine tabuierte Episode im Lebenslauf Carl Wernickes (1848–1905). *Schriftenreihe der Deutschen Gesellschaft für Geschichte der Nervenheilkunde*. Vol. 12. Königshausen & Neumann, Würzburg 2006: 501–520.
7. Lewera D. Otfried Foerster — szkic do portretu pioniera światowej neurochirurgii. *Orbis Linguarum.* 2018; 47: 293–314, doi: [10.23817/olin.47-26](https://doi.org/10.23817/olin.47-26).
8. Siemerling E. Carl Wernicke. *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten.* 1905; 40(3): 1016–1019, doi: [10.1007/bf02331845](https://doi.org/10.1007/bf02331845).
9. Kiejna A, Wójtowicz M. Z dziejów Kliniki Psychiatrycznej i Chorób Nerwowych we Wrocławiu. *Wybitni przedstawiciele i budowlę*. Fundacja Zdrowia Psychicznego, Wrocław 1999.
10. Barker LF. The work of Carl Wernicke. *J Com Neurol Psychol.* 1905; 15(6): 525–527, doi: [10.1002/cne.920150607](https://doi.org/10.1002/cne.920150607).